

*Agnieszka Szymańska**

ORCID: 0000-0001-9976-0410

Warszawa, Polska

*Joanna Świdarska***

ORCID: 0000-0001-7439-2973

Warszawa, Polska

**Rodzinne i osobowościowe
uwarunkowania systemu wartości.
Relacja celów wychowawczych rodziców z cechami
osobowości i systemem wartości ich dorosłych córek**

Family and Personality Conditioning of the Value System:
Relationship of Parental Goals with Personality Traits
and Value System of Their Adult Daughters

Abstract: The experiences children acquire in the upbringing process shape their personality traits and system of values. These can be shaped in a special way by the parental goals, i.e., the personality traits that parents want to develop in their children, called the 'personality project.' The study tested whether parental goals coexist with personality traits and the value system of their adult daughters. The study was conducted on a sample of 402 women aged 21 to 50 years. To answer the research questions, text mining algorithms and cluster analysis performed by data mining algorithms were used. The results revealed that women whose parents tried to develop their Stability

* Agnieszka Szymańska, Wydział Filozofii Chrześcijańskiej, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego; e-mail: agnieszka.szymanska@uksw.edu.pl.

** Joanna Świdarska, Instytut Psychologii, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej; e-mail: jswidarska@aps.edu.pl.

(Alpha-Plus) Trait as adult women had a more developed Stability (Alpha-Plus) Trait as well as a Personality Integration Trait (Gamma-Plus). These women attributed greater importance to values related to self-transgression (benevolence, universalism) and conservatism (conformity, tradition, security) and lower values related to self-empowerment (self-direction, stimulation) and openness to changes (hedonism, achievements, power).

Keywords: parental goals; personality project; personality traits; values.

Abstrakt: Doświadczenie, jakiego dziecko nabywa w procesie wychowawczym, kształtuje jego cechy osobowości oraz system wartości. W sposób szczególny mogą je kształtować cele wychowawcze rodziców, czyli cechy osobowości, jakie rodzice pragną rozwinąć u swoich dzieci, zwane „projektem osobowości”. W badaniu testowano, czy cele wychowawcze rodziców współwystępują z cechami osobowości oraz systemem wartości ich dorosłych córek. Badanie wykonano na próbie 402 kobiet w wieku od 21 do 50 lat. W celu udzielenia odpowiedzi na pytania badawcze zastosowano algorytm text mining oraz analizę skupień przeprowadzoną przez algorytm data mining. Wyniki ujawniły, że kobiety, których rodzice starali się rozwinąć w nich cechę Stabilności (Alfa-Plus), jako dorosłe kobiety miały wyżej rozwiniętą tę cechę, a także cechę Integracji osobowości (Gamma-Plus). Kobiety te przypisywały większe znaczenie wartościom związanym z przekraczaniem siebie (życzliwość, uniwersalizm) i zachowawczością (przystosowanie, tradycja, bezpieczeństwo) oraz mniejsze wartościom związanym z umacnianiem siebie (kierowanie sobą, stymulacja) i otwartością na zmiany (hedonizm, osiągnięcia, władza).

Słowa kluczowe: cele wychowawcze; projekt osobowości; cechy osobowości; wartości.

1. Wprowadzenie

Mimo że zagadnienia dotyczące cech osobowości i wartości są podejmowane w różnych tradycjach badawczych, badania pokazują, że cechy osobowości są związane z systemem wartości (Vecchione i in., 2011; Yik i Tang, 1996). Bilsky i Schwartz utrzymują nawet, że „cechy osobowości można zintegrować do podstawowej struktury wartości ludzkich” (Bilsky i Schwartz, 1994, s. 178). Mało uwagi poświęca się jednak zagadnieniu kształtowania cech osobowości oraz systemu wartości w trakcie wychowywania dziecka. A przecież – zgodnie z teoriami psychologicznymi – rozwój cech osobowości jest zakorzeniony

w doświadczeniach z dzieciństwa (Gurycka, 1990; Howe, 2000; Kutter, 2000; Millon i Davis, 1996). Sam dobór cech osobowości, jakie rodzice kształtują w dzieciach, jest silnie warunkowany wartościami panującymi w kulturach i społeczeństwach (Gurycka, 1979; LeVine, 1974, 1980). Cele wychowawcze rodzica, czyli cechy osobowości, jakie rodzice starają się rozwinąć u swoich dzieci, mogą zatem stanowić determinanty nie tylko rozwoju przyszłych cech osobowości, ale także systemu wartości dzieci.

Celem badania było określenie współwystępowania celów wychowawczych rodziców, czyli cech osobowości, jakie w swoich córkach chcieli rozwinąć rodzice (tak jak wspominają je dorosłe córki), oraz cech osobowości i wartości, jakie córki rzeczywiście rozwinęły.

Obecna analiza rozszerza badany obszar dotyczący związku cech osobowych i wartości o percepcję celów wychowawczych rodziców, czyli o projekt osobowości, jaki kształtowali w córkach ich rodzice.

1.1. Cele wychowawcze rodziców a rozwój osobowości dzieci

Cele wychowawcze rodziców można podzielić na dwa rodzaje: a) cele wychowawcze pożądane, czyli cechy osobowości, jakie rodzice pragną rozwinąć u swoich dzieci oraz b) cele wychowawcze niepożądane, czyli cechy osobowości, do których rozwoju rodzice starają się nie dopuścić. Cele wychowawcze rodziców bywają nazywane „projektem osobowości”, ponieważ zawierają grupę przymiotów, którymi według rodziców dzieci powinny charakteryzować się w przyszłości (Grusec, Goodnow i Kuczyński, 2000; Gurycka, 1979; Muszyński, 1972; Szymańska i Dobrenko, 2017).

Aby ukształtować cechy osobowości u dziecka, rodzice dobierają sytuacje wychowawcze w taki sposób, aby dziecko nabrało odpowiednich doświadczeń, umożliwiających mu rozwój właściwych cech osobowości (Gurycka, 1979). W doświadczeniu tym zapisywane są informacje na temat tego, co dziecko przeżyło (informacje opisowe), czy było to pozytywne, czy negatywne (informacje wartościujące), a także – co dziecko uczyni w podobnych sytuacjach w przyszłości (informacje programowe) (Gurycka, 1985). Są to zatem reprezentacje dotyczące świata, siebie i tego, w jaki sposób należy się w pewnych sytuacjach zachowywać. Te doświadczenia będą stanowiły zręby osobowości. Będą kształtowały tendencje emocjonalne (charakterystyczny

sposób odczuwania), behawioralne (sposób zachowania) oraz interpersonalne (to, w jaki sposób dziecko będzie się w przyszłości zachowywało wobec innych osób). W tym doświadczeniu i w informacji programującej będą się również zawierały przeszłe wartości dziecka, a mianowicie informacja na temat tego, w jaki sposób powinno się w przyszłości zachowywać (Bilsky i Schwartz, 1994; Gurycka, 1994; Schwartz i in., 2012).

Kształtowanie cech osobowości jest jednym z najważniejszych zadań każdego procesu wychowawczego. Pytanie brzmi: czy rzeczywiście proces ten może być skuteczny? Czy rodzic rzeczywiście może skutecznie rozwinąć pewne cechy w swoim dziecku, tak aby charakteryzowało się ono tymi cechami w przyszłości? Zapewne odpowiedź na to pytanie jest bardzo złożona. Zależy bowiem od wielu czynników, między innymi od tego, jaka była interakcja rodzica z dzieckiem, jakie cechy temperamentalne miało dziecko oraz w jakim stopniu można było skutecznie kształtować jego cechy (Chess i Thomas, 1984; Thomas i Chess, 1977; Windle, 1989), jak również od kompetencji rodzica, od tego, na ile skutecznie potrafił przeprowadzić proces wychowawczy (Bugental i Happaney, 2000; O'Leary, 1995). W obecnym badaniu będziemy się starały udzielić odpowiedzi na te pytania przez porównanie celów wychowawczych, czyli cech osobowości, jakie rodzice chcieli rozwinąć w swoich córkach, z cechami osobowości i systemu wartości, które córki rzeczywiście rozwinęły.

Jednak kolejne pytanie brzmi: czy możemy pozyskać informacje na temat cech, które rodzice chcieli rozwinąć w swoich córkach po upływie wielu lat? Pytając rodziców o to, jakie cechy chcieli ukształtować w swoich dzieciach, odwołujemy się do ich pamięci, która jak wiemy, jest zawodna. Dlatego każde badanie retrospektywne jest obciążone błędem (Sato i Kawahara, 2011). Pytając dorosłe córki o te cele, również odwołujemy się do ich pamięci, a szczególnie do uogólnionej reprezentacji minionych zdarzeń. Jak podaje Howe: „powtarzające się doświadczenia mogą doprowadzić do wydobycia ogólnej reprezentacji wydarzenia, która zachowuje istotę podobnego doświadczenia kosztem pamięci dla każdego poszczególnego epizodu” (Howe, 2000, s. 52).

Ta uogólniona reprezentacja zachowuje zapis tego, co się wydarzyło, ale tylko na pewnym zgeneralizowanym poziomie. W tej reprezentacji mogą zawierać się informacje na temat celów wychowawczych, cech, jakie rodzice chcieli w dzieciach rozwinąć. Oczywiście dzieci mogą nie pamiętać dokładnie szczegółów, mogą nawet nie zdawać sobie sprawy z tego, co rodzice robili,

aby te cechy wykształcić, ale mogą być w stanie je sobie uświadomić dzięki pewnym skryptom, a szczególnie wewnętrznym narracjom, które zapamiętały (Bauer i in., 2010; Sherman, 1990). Dzieci mogą np. pamiętać, że ojciec często powtarzał: „trzeba być uczciwym człowiekiem”, a matka: „bądź wrażliwy na innych ludzi” itp. Dziecko oczywiście może zapamiętać łatwiej to, co rozumie, zatem skuteczność procesu może zależeć od jeszcze jednej zmiennej, a mianowicie od tego, w jakim stopniu dziecko rozumiało cele rodzica. Celem tych badań jest sprawdzenie związku między cechami, jakie córki wyobrażały sobie, że ich rodzice chcieli w nich rozwinąć, a cechami, które rozwinęły w życiu dorosłym. Jest to przedmiot pierwszej hipotezy badań (H1). Ponieważ badanie ma charakter eksploracyjny, stawiano jedynie hipotezę ogólną.

1.2. Cele wychowawcze rodziców a system wartości córek

Związek między celami wychowawczymi rodziców a systemem wartości jest uzasadniony teoretycznie. Cele wychowawcze rodzice wyprowadzają z ideału wychowawczego, który jest zanurzony w normach i wartościach społecznych (Gurycka, 1979; LeVine, 1974, 1980; Szymańska i Dobrenko, 2017). Ten ideał wychowawczy wyznacza zestaw podstawowych wartości. Mogą to być wartości panujące w danej kulturze, społeczeństwie itp. Ideał ten reprezentuje normy większe i szersze niż jedynie preferencje rodzica (Suizzo, 2007).

Według Guryckiej: „Ideał wychowawczy formułowany jest na ogół w języku wartości, cele właściwe, zarówno oficjalne, jak i osobiste – w języku konkretnych projektów osobowości” (Gurycka, 1979, s. 154). Z wartości tych rodzic wybiera i wdraża, zgodnie ze swoimi preferencjami, cele wychowawcze, których nie można zupełnie oderwać od norm i wartości panujących w kulturze, gdyż są w niej bardzo głęboko zakorzenione (LeVine, 1974). Jednakże dla każdego dziecka pakiet tych celów może być różny, gdyż sposób doboru pozostaje w gestii rodzica. Jeden rodzic może rozwijać cechy, które będą bardziej korespondowały z wartościami związanymi z *przekraczaniem siebie*, takimi jak życzliwość i uniwersalizm, inny rodzic – z *zachowawczością*, czyli takimi wartościami jak: przystosowanie, tradycja, bezpieczeństwo itp. Jeszcze inny rodzic będzie rozwijał wartości z kręgu *otwartości na zmiany*, takie jak stymulacja i kierowanie sobą, lub z kręgu *wzmacniania siebie*, takie jak osiągnięcia i władza (Schwartz i in., 2012).

Wychowanie dziecka ku wartościom było przedmiotem wielu badań i licznych analiz (Dymara, 2003a, 2003b; Pulinowa, 2003; Murzyn, 2003; Łopatkowa, 2003). Nieznane są jednak badania dotyczące powiązania celów wychowawczych, rozumianych jako projekt osobowości dziecka, z rozwojem wartości u dzieci. Te badania są próbą uzupełnienia tej luki.

Związek między percepcją celów wychowawczych obieranych przez rodziców, czyli projektem osobowości, jaki rodzice kształtują w swoich córkach, a systemem wartości ich dorosłych córek jest przedmiotem drugiej hipotezy prowadzonych badań (H2). Ma ona charakter eksploracyjny.

1.3. Cechy osobowości dorosłych córek a ich system wartości

Badania dostarczają argumentów pozwalających zakładać, że cechy osobowości są powiązane z systemem wartości, który posiadają ludzie. Okazuje się, że między innymi stabilność emocjonalna jest pozytywnie związana z wartościami tradycji i negatywnie z osiągnięciami. Asertywność jest pozytywnie związana z uniwersalizmem. Pomoc jest pozytywnie związana z konformizmem i negatywnie z władzą oraz osiągnięciami. Otwartość na doświadczenia jest pozytywnie powiązana z hedonizmem i negatywnie z życzliwością oraz bezpieczeństwem (Yik i Tang, 1996). Metacecha osobowości Stabilność (Alfa-Plus) jest dodatnio związana z *przekraczaniem siebie* i ujemnie z *umacnianiem siebie*. Metacecha osobowości Plastyczność (Beta-Plus) jest dodatnio związana z *umacnianiem siebie* i ujemnie z *przekraczaniem siebie* (Vecchione i in., 2011).

Wydaje się zatem zasadne przypuszczenie, że niektóre cechy osobowości mogą być w sposób ścisły związane z pewnymi wartościami. Związek między cechami osobowości a systemem wartości posiadanymi przez dorosłe córki jest treścią ostatniej hipotezy prowadzonych badań (H3).

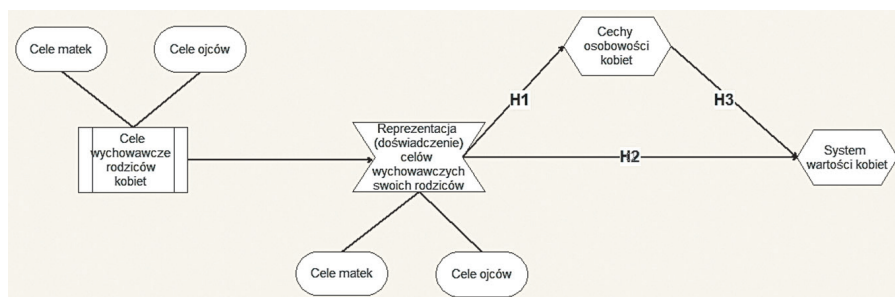
2. Metoda

2.1. Cel badań i hipotezy

Celem badania było ustalenie, czy cele wychowawcze obierane przez rodziców pozostają w związku z cechami osobowości, jakie rozwinęły ich córki. Innymi

słowy, czy córki rozwinęły cechy, które ich rodzice chcieli w nich ukształtować. Kolejno starano się określić, czy dobór celów wychowawczych, a zatem cech, jakie rodzice kształtowali w córkach, pozostaje w związku z ich systemem wartości w życiu dorosłym. Czy pewne cele wychowawcze powiązane są silniej, a inne słabiej z niektórymi wartościami w życiu dorosłym? Podobnie – czy pewne cechy osobowości, które córki rozwinęły w życiu dorosłym, są powiązane z pewnymi wartościami?

Na rysunku 1 zaprezentowano model teoretyczny ujawniający, w jakich relacjach pozostają: cele wychowawcze obierane przez rodziców, uogólniona reprezentacja tych celów w opinii dorosłych już córek (doświadczenie tych celów), cechy osobowości dorosłych córek oraz system wartości dorosłych córek. Cele wychowawcze kształtują to, w jaki sposób córki doświadczają tych celów, czyli jaką posiadają ich reprezentację. Reprezentacja celów wychowawczych rodziców pozostaje w dodatnim związku z cechami osobowości, jakie rozwinęły córki – jest to treść pierwszej hipotezy badawczej (H1),

Rysunek 1. Model relacji między percepcją celów wychowawczych rodziców kobiet, cechami osobowości oraz systemem wartości kobiet

Źródło: opracowanie własne.

a także z systemem wartości dorosłych już kobiet, co stanowi treść drugiej hipotezy badawczej (H2). Cechy osobowości dorosłych córek pozostają w związku z ich systemem wartości – jest to treść trzeciej hipotezy badawczej (H3).

Celem omawianych badań było zweryfikowanie współwystępowania celów wychowawczych rodziców w reprezentacji ich dorosłych córek z cechami osobowości córek i ich systemem wartości.

2.2. Próba badana i procedura badawcza

Badanie zostało przeprowadzone drogą internetową. Z listy przedszkoli opracowanej przez kuratorium oświaty dla każdego województwa wylosowano, za pomocą operatora $k = 2$, przedszkola, których dyrekcje kolejno poinformowano o możliwości wzięcia udziału w badaniu.

W badaniu wzięły udział 402 kobiety w wieku od 21 do 50 lat, z najliczniejszą reprezentacją osób między 28. a 39. rokiem życia (dominanta wyniosła 34, a mediana 33 lata).

Zmienne

Główną zmienną wyjaśnianą były wartości cenione przez dorosłe córki. Zmiennymi objaśniającymi były: a) reprezentacja celów wychowawczych rodziców, czyli cech osobowych, jakie rodzice chcieli ukształtować w swojej córce, gdy była dzieckiem (według jej percepcji), oraz b) cechy osobowości dorosłych córek.

Reprezentacja celów wychowawczych. Cele wychowawcze to inaczej cechy psychiczne, jakie rodzice chcą ukształtować u swojego dziecka. Nazywa się je czasami „projektem osobowości” (Grusec i in., 2000; Gurycka, 1979; Szymańska i Dobrenko, 2017). Cele te mogą obejmować zarówno cechy pożądane, jak i niepożądane. Rodzic może chcieć pewne cechy osobowości ukształtować u dziecka, jak również przeciwdziałać temu, aby dziecko ukształtowało inne cechy osobowości, które rodzic postrzega jako niepożądane. Preferencja, jakie cele są pożądane, a jakie niepożądane, może być uwarunkowana kulturowo (LeVine, 1974, 1980; Suizzo, 2007; Szymańska i Aranowska, 2016). Reprezentacja celów wychowawczych rodziców w obecnym badaniu dotyczy spostrzegania cech osobowości, jakie rodzice chcieli ukształtować w kobietach, gdy były jeszcze dziećmi. W celu uzyskania tych informacji pytano się kobiety o to, jakie cechy osobowości chcieli w nich ukształtować rodzice. Kobiety wskazywały trzy najbardziej pożądane cechy, które rodzice chcieli ukształtować, oraz trzy cechy, których rodzice nie chcieli ukształtować. Kobiety odnosiły się osobno do swojego spostrzegania celów wychowawczych ojców i matek. W badaniu wykorzystano **zmodyfikowaną wersję Skali Rozbieżności**, która służy do analizy celów wychowawczych rodziców (Szymańska i Dobrenko, 2017).

Cechy osobowości według Cattella stanowią *strukturę psychiczną osobowości* (Strelau, 2001, s. 533). W badaniu następuje odwołanie do struktury osobowości opisanej w Kołowym Modelu Osobowości autorstwa Strusa, Ciecucha i Rowińskiego (Strus i Ciecuch, 2017; Strus, Ciecuch i Rowiński, 2014). W modelu autorzy wyłonili osiem metacech osobowości stanowiących kombinacje Wielkiej Piątki: *Alfa-Plus Stabilność*, *Beta-Plus Plastyczność*, *Delta-Plus Powściągliwość*, *Gamma-Plus Integracja*, *Alfa-Minus Rozhamowanie*, *Beta-Minus Pasywność*, *Delta-Minus Poszukiwanie wrażeń*, *Gamma-Minus Dysharmonia* (Costa i McCrae, 1992). Do zbadania cech osobowości wykorzystano **kwestionariusz Circumplex Personality Model – Questionnaire (CPM-Q)** autorstwa Strusa, Ciecucha i Rowińskiego (Strus i Ciecuch, 2017).

Rozumienie **wartości** w niniejszej pracy odwołuje się do wartości w ujęciu Schwartza, który definiuje je jako „poznawczą reprezentację (zwykle przekonanie) motywacyjnego, godnego pożądanego ponad sytuacyjnego celu” (Ciecuch, 2013, s. 23).

Zmodyfikowany kołowy model wartości opracowany przez Schwartza i zespół obejmuje 19 zdefiniowanych wartości. Są to wartości ukierunkowane na: a) osiągnięcia, b) hedonizm, c) stymulację, d) kierowanie sobą w działaniu, e) kierowanie sobą w myśleniu, f) uniwersalizm-tolerancję, g) uniwersalizm ekologiczny, h) uniwersalizm społeczny, i) życzliwość-troskliwość, j) życzliwość-niezawodność, k) pokorę, l) przystosowanie do ludzi, m) przystosowanie do reguł, n) tradycję, o) bezpieczeństwo społeczne, p) bezpieczeństwo osobiste, r) prestiż, s) władzę nad zasobami, t) władzę nad ludźmi. Do zbadania systemu wartości matek wykorzystano **kwestionariusz do badania wartości PVQ-RR** (Schwartz i in., 2012) w polskiej adaptacji Ciecucha (Ciecuch, 2013).

2.3. Metoda analizy danych

W celu udzielenia odpowiedzi na sformułowane pytania i hipotezy wykorzystano dwie metody analizy danych.

Algorytmy text mining posłużyły do zliczenia liczby wymienionych przez dorosłe córki celów wychowawczych rodziców i przypisania każdej osobie w zbiorze wartości 1, jeżeli rodzic rozwijał określoną cechę osobowości, oraz 0, jeżeli jej nie rozwijał. W ten sposób dane słowne algorytmy przekształciły

w dane liczbowe o charakterze binarnym. Te nowe zmienne były kolejno klasyfikowane do ośmiu cech osobowości opisanych w Kołowym Modelu Osobowości Strusa, Ciecucha i Rowińskiego. W ten sposób poszczególne cechy, które według dorosłych córek rodzice chcieli rozwijać, zostały zsumowane do zmiennych opisujących cechy osobowości. Klasyfikację przeprowadzano, posługując się opisem metacech osobowości dokonany przez autorów teorii oraz pytań umieszczonych w kwestionariuszu CPM-Q (Strus i Ciecuch, 2017; Strus i in., 2014). Cele wychowawcze rodziców były klasyfikowane do cech osobowości: Stabilności (Alfa-Plus), Plastyczności (Beta-Plus), Powściągliwości (Delta-Plus), Integracji (Gamma-Plus), Rozhamowania (Alfa-Minus), Pasywności (Beta-Minus), Poszukiwania wrażeń (Delta-Minus), Dysharmonii (Gamma-Minus). W ten sposób cele wychowawcze rodziców zostały przedstawione w postaci „projektu osobowości”. Jak się okazało, do metacech osobowości typu minus pasowały jedynie niepożądane przez rodziców cele wychowawcze. Dlatego im wyższe wyniki miały córki w celach wychowawczych dotyczących cech osobowości typu minus, tym częściej rodzice wymieniali te cechy jako niepożądane (por. rysunki 2, 3, 4).

Algorytmy data mining zostały wykorzystane do przeprowadzenia analizy skupień metodą k -średnich. Algorytmy pogrupowały osoby badane do skupień na podstawie ich podobieństwa w zakresie analizowanych zmiennych (Elder i in., 2012; Szymańska, 2017). Algorytmy w taki sposób grupowały osoby badane, aby doprowadzić do jak największego podobieństwa osób do siebie wewnątrz skupień (mała wariancja wewnątrzgrupowa) oraz do jak największych różnic między skupieniami (duża wariancja międzygrupowa). Za pomocą średniej normalizowanej, na grafie przypominającym profile, algorytmy prezentowały średnią danego skupienia w zakresie analizowanych zmiennych.

Średnia normalizowana obliczana jest według wzoru:

$$\bar{x} = \frac{\bar{x}_k - x_{min}}{x_{max} - x_{min}},$$

gdzie:

\bar{x} – średnia danej grupy w zakresie poszczególnej zmiennej;

x_{min} – najmniejszy wynik, jaki osoba badana mogła osiągnąć w danej skali;

x_{max} – największy wynik, jaki osoba badana mogła osiągnąć w danej skali;

$x_{max} - x_{min}$ – rozstęp wyników na skali.

Średnia normalizowana przyjmuje wartości od 0 do 1, gdzie 0 oznacza, że nikt z osób badanych nie punktował w tej zmiennej, 1, że wszystkie osoby w danym skupieniu uzyskały najwyższy wynik w zakresie zmiennej. Wyniki od 0 do 0,4 odpowiadały wynikom niskim, od 0,4 do 0,7 wynikom umiarkowanym, od 0,7 do 0,9 wysokim i od 0,9 do 1 bardzo wysokim. Wyniki analizy skupień prezentowane za pomocą profili pozwalają od razu porównać, która grupa miała wyniki wyższe, która niższe oraz jak wysoki był to wynik na skali.

3. Wyniki

Analiza skupień przeprowadzana przez algorytmy data mining ujawniła istnienie dwóch grup kobiet podobnych do siebie ze względu na nasilenie analizowanych zmiennych (rysunek 2). Do pierwszego skupienia algorytmy zaklasyfikowały 227 osób, co stanowi 56% badanej próby, do drugiego skupienia 175 kobiet, co stanowi 44% badanej próby (tabela 1). Rodzice kobiet

Tabela 1. Średnie skupień, liczba przypadków należących do skupień oraz procent przypadków należących do skupień w analizie percepcji celów wychowawczych rodziców oraz cech osobowych i systemu wartości ich dorosłych córek

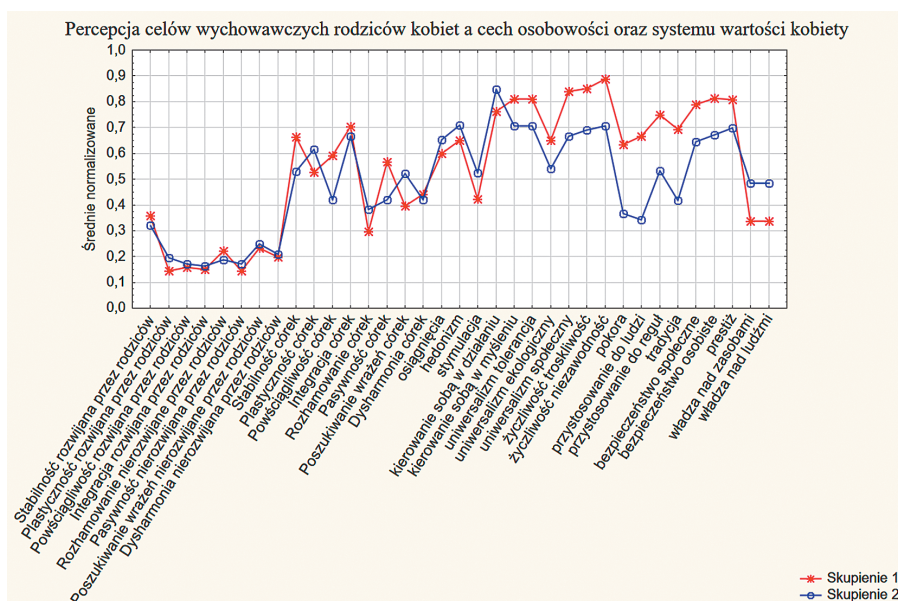
	cluster 1	cluster 2
Stabilność rozwijana przez rodziców	2.86784141	2.56571429
Plastyczność rozwijana przez rodziców	0.572687225	0.782857143
Powściągliwość rozwijana przez rodziców	1.27312775	1.36
Integracja rozwijana przez rodziców	0.449339207	0.491428571
Rozhamowanie nierozwijane przez rodziców	1.7753304	1.49714286
Pasywność nierozwijana przez rodziców	0.572687225	0.685714286
Poszukiwanie wrażeń nierozwijane przez rodziców	1.39647577	1.49714286
Dysharmonia nierozwijana przez rodziców	0.995594714	1.04571429
Stabilność córek	36.277533	32.7371429
Plastyczność córek	30.8414097	33.4342857
Powściągliwość córek	30.9603524	25.4457143
Integracja córek	36.1101322	35
Rozhamowanie córek	19.092511	22.04

Tabela 1 (cd.)

	cluster 1	cluster 2
Pasywność córek	24.8854626	20.76
Poszukiwanie wrażeń córek	21.4449339	25.16
Dysharmonia córek	23.5991189	22.8228571
osiągnięcia	12.3700441	13.1428571
hedonizm	13.1101322	13.9142857
stymulacja	9.35682819	10.8742857
kierowanie sobą w działaniu	15.1497797	16.1828571
kierowanie sobą w myśleniu	15.1762115	13.6
uniwersalizm-tolerancja	15.1762115	13.6
uniwersalizm ekologiczny	12.7577093	11.0857143
uniwersalizm społeczny	15.5859031	13
życzliwość-troskliwość	16.4977974	14.9085714
życzliwość-niezawodność	16.6651982	14.4628571
pokora	12.8634361	9.11428571
przystosowanie do ludzi	13.0088106	8.13142857
przystosowanie do reguł	14.2422907	10.9657143
tradycja	13.4096916	9.25714286
bezpieczeństwo społeczne	15.0484581	13.0114286
bezpieczeństwo osobiste	15.3832599	13.4
prestż	15.0969163	13.4742857
władza nad zasobami	8.07048458	10.28
władza nad ludźmi	8.07048458	10.28
liczba przypadków	227	175
Procent (%)	56.4676617	43.5323383

Źródło: opracowanie własne.

należących do pierwszego skupienia starali się rozwinąć w córkach cechę Stabilności (Alfa-Plus) oraz nie dopuścić do tego, aby dziewczęta rozwinęły cechę Rozhamowania (Alfa-Minus). Ich córki jako dorosłe kobiety charakteryzowały się wyższym poziomem cechy Stabilności (Alfa-Plus), a także na wysokim poziomie miały rozwiniętą cechę Integracji (Gamma-Plus) oraz na poziomie umiarkowanym cechy Plastyczności (Beta-Plus) i Powściągliwości (Delta-Plus). Wynik ten ukazano na rysunku 2, prezentującym profil skupie-

Rysunek 2. Wyniki analizy skupień dla percepcji celów wychowawczych rodziców oraz cech osobowości i systemu wartości ich dorosłych córek

Źródło: opracowanie własne.

nia, gdzie za pomocą średniej znormalizowanej oszacowano poziom rozwoju danej cechy przez osoby należące do skupienia. Kobiety te miały rozwiniętą na niskim poziomie cechy Rozhamowania (Alfa-Minus), na umiarkowanym cechy Pasywności (Beta-Minus), Poszukiwania wrażeń (Delta-Minus) i Dysharmonii (Gamma-Minus). Spośród wszystkich wartości ta grupa kobiet najbardziej ceniła kierowanie sobą w myśleniu, uniwersalizm ekologiczny, społeczny, uniwersalizm-tolerancję, życzliwość-troskliwość i niezawodność, pokorę, przystosowanie do ludzi i reguł, tradycję, bezpieczeństwo społeczne i osobiste oraz prestiż. Ta grupa kobiet ceniła zatem głównie wartości należące do wymiarów *przekraczanie siebie* (życzliwość, uniwersalizm) oraz *zachowawczość* (przystosowanie, tradycja, bezpieczeństwo), a zatem do wartości *skoncentrowanych na innych ludziach*.

Rodzice kobiet należących do drugiego skupienia bardziej niż kobiet należących do skupienia pierwszego starali się rozwinąć w córkach cechę Plastyczności (Beta-Plus). Ich córki jako dorosłe kobiety miały tę cechę rozwiniętą

na wyższym poziomie niż kobiety należące do skupienia pierwszego. Miały również silniej rozwiniętą metacechę Rozhamowania (Alfa-Minus) oraz Poszukiwania wrażeń (Delta-Minus). Omówione wyniki przedstawiono w tabeli 2, zawierającej istotne statystycznie różnice między skupieniami oraz wartości η^2 , ukazujące wielkość ujawnionych efektów. Kobiety należące do skupienia drugiego szczególnie ceniły wartości: osiągnięć, hedonizmu, stymulacji, kierowania sobą w działaniu oraz władzy nad zasobami i nad ludźmi. Ceniły zatem szczególnie wartości związane z *otwartością na zmianę* (stymulacja, kierowanie sobą w działaniu), *umacnianiem siebie* (osiągnięcia, władza nad ludźmi i nad sobą) oraz hedonizm. Są to wartości *skoncentrowane na sobie*.

Między obydwooma skupieniami duże różnice występują w zakresie Stabilności dorosłych córek (Alfa-Plus), Powściągliwości (Delta-Plus), a także wartości: uniwersalizm społeczny, życzliwość-troskliwość i niezawodność, pokora, przystosowanie do ludzi i reguł oraz tradycja, a więc głównie wartości skoncentrowanych na innych. Zdecydowanie wyższe wyniki w zakresie tych zmiennych miały kobiety należące do skupienia pierwszego, których rodzice starali się rozwijać w nich metacechy typu Stabilności (Alfa-Plus) (tabela 2).

Takie same analizy wykonano w celu sprawdzenia współwystępowania cech rozwijanych w córkach przez matki, cech osobowości ich dorosłych córek i ich systemu wartości, a następnie cech rozwijanych w córkach przez ojców, cech osobowości dorosłych córek oraz ich systemu wartości.

Analiza skupień ujawniła istnienie dwóch skupień ze względu na: a) podobieństwo cech rozwijanych przez matki w córkach, b) cechy, które córki mają rozwinięte, oraz c) ich system wartości w życiu dorosłym (rysunek 3). Do skupienia pierwszego algorytmy zaklasyfikowały 222 kobiety, co stanowi 55% badanej próby (tabela 3). Matki kobiet należących do tego skupienia starały się, aby córki rozwinęły głównie cechę Stabilności (Alfa-Plus), a także starały się nie dopuścić, aby córki rozwinęły cechę Rozhamowania (Alfa-Minus). Jako dorosłe kobiety ich córki rzeczywiście najsilniej, bo na poziomie prawie wysokim, miały rozwiniętą metacechę Stabilności (Alfa-Plus), a także na poziomie wysokim metacechę Integracji (Gamma-Plus), na poziomie umiarkowanym metacechy Powściągliwości (Delta-Plus) oraz Plastyczności (Beta-Plus). Kobiety te na niskim poziomie miały rozwiniętą cechę Rozhamowania (Alfa-Minus), na umiarkowanym poziomie cechy: Pasywności (Beta-Minus), Poszukiwania wrażeń (Delta-Minus) oraz Dysharmonii (Gamma-Minus). Kobiety należące

Tabela 2. Wyniki ANOVA dla skupień w analizie celów wychowawczych rodziców oraz cech osobowości i systemu wartości ich dorosłych córek

	Międzygrupowa zmiennosc	df	Wewnątrzgrupowa zmiennosc	df	F	Wartosc p	η^2	Interpretacja η^2
Stabilnosc	9.020	1	823.03	400	4.3839	0.036909	0.011	mała
Plastycznosc	4.365	1	315.30	400	5.5375	0.019096	0.014	mała
Powsciagliwosc	0.746	1	843.39	400	0.3537	0.552363	0.001	b. mała
Integracja	0.175	1	171.90	400	0.4073	0.523689	0.001	b. mała
Rozhamowanie	7.647	1	733.29	400	4.1715	0.041763	0.010	mała
Pasywnosc	1.262	1	283.26	400	1.7827	0.182582	0.004	b. mała
Poszukiwanie wrazen	1.001	1	680.07	400	0.5890	0.443255	0.001	b. mała
Dysharmonia	0.248	1	378.63	400	0.2622	0.608869	0.001	b. mała
Stabilnosc cerek	1238.626	1	6303.42	400	78.6002	0.000000	0.164	duża
Plastycznosc cerek	664.357	1	15037.29	400	17.6723	0.000032	0.042	średnia
Powsciagliwosc cerek	3005.190	1	10217.88	400	117.6444	0.000000	0.227	duża
Integracja cerek	121.783	1	11116.25	400	4.3822	0.036946	0.011	mała
Rozhamowanie cerek	858.504	1	14099.78	400	24.3551	0.000001	0.057	mała
Pasywnosc cerek	1681.834	1	11256.94	400	59.7617	0.000000	0.130	średnia
Poszukiwanie wrazen cerek	1363.864	1	11665.58	400	46.7654	0.000000	0.105	średnia
Dysharmonia cerek	59.546	1	21106.03	400	1.1285	0.288733	0.002	b. mała
osiagniecie	59.018	1	3790.34	400	6.2283	0.012975	0.0151	mała
hedonizm	63.902	1	3143.96	400	8.1302	0.004579	0.020	mała
stymulacja	227.547	1	4903.33	400	18.5626	0.000021	0.044	mała

Tabela 2 (cd.)

	Międzgrupowa zmienność	df	Wewnątrzgrupowa zmienność	df	F	Wartość p	η^2	Interpretacja η^2
kierowanie sobą w działaniu	105.464	1	2355.06	400	17.9128	0.000029	0.043	mała
kierowanie sobą w myśleniu	245.509	1	3194.95	400	30.7371	0.000000	0.071	średnia
uniwersalizm tolerancja	245.509	1	3194.95	400	30.7371	0.000000	0.071	średnia
uniwersalizm ekologiczny	276.253	1	5405.39	400	20.4428	0.000008	0.049	mała
uniwersalizm społeczny	660.788	1	2559.07	400	103.2855	0.000000	0.205	duża
życzliwość-troskliwość	249.580	1	1459.29	400	68.4114	0.000000	0.146	duża
życzliwość-niezawodność	479.300	1	1650.06	400	116.1893	0.000000	0.225	duża
pokora	1389.004	1	2606.48	400	213.1616	0.000000	0.348	duża
przystosowanie do ludzi	2350.777	1	4491.96	400	209.3320	0.000000	0.344	duża
przystosowanie do reguł	1060.910	1	2481.47	400	171.0132	0.000000	0.299	duża
tradycja	1703.991	1	4878.33	400	139.7193	0.000000	0.259	duża
bezpieczeństwo społeczne	410.046	1	4190.44	400	39.1410	0.000000	0.089	średnia
bezpieczeństwo osobiste	388.684	1	2413.66	400	64.4142	0.000000	0.139	średnia
prestż	260.182	1	3019.50	400	34.4669	0.000000	0.079	średnia
władza nad zasobami	482.427	1	4778.15	400	40.3861	0.000000	0.092	średnia
władza nad ludźmi	482.427	1	4778.15	400	40.3861	0.000000	0.092	średnia

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Średnie skupień, liczba przypadków należących do skupień i procent przypadków należących do skupień w analizie percepcji celów wychowawczych matek oraz cech osobowych i systemu wartości ich dorosłych córek

	Skupienie 1	Skupienie 2
Stabilność rozwijana przez matki	1.62162162	1.4
Plastyczność rozwijana przez matki	0.202702703	0.338888889
Powściągliwość rozwijana przez matki	0.531531532	0.816666667
Integracja rozwijana przez matki	0.292792793	0.338888889
Rozhamowanie nierozwijane przez matki	1.01801802	0.811111111
Pasywność nierozwijana przez matki	0.27027027	0.338888889
Poszukiwanie wrażeń nierozwijane przez matki	0.702702703	0.927777778
Dysharmonia nierozwijana przez matki	0.513513514	0.55
Stabilność córek	36.3243243	32.7777778
Plastyczność córek	30.8603604	33.3388889
Powściągliwość córek	31.009009	25.5388889
Integracja córek	36.1891892	34.9333333
Rozhamowanie córek	18.9774775	22.1
Pasywność córek	24.8513514	20.9166667
Poszukiwanie wrażeń córek	21.4504505	25.05
Dysharmonia córek	23.509009	22.9555556
osiągnięcia	12.3243243	13.1777778
hedonizm	13.1126126	13.8888889
stymulacja	9.38288288	10.8
kierowanie sobą w działaniu	15.2387387	16.0444444
kierowanie sobą w myśleniu	15.2252252	13.5833333
uniwersalizm-tolerancja	15.2252252	13.5833333
uniwersalizm ekologiczny	12.8063063	11.0722222
uniwersalizm społeczny	15.6396396	13.0055556
życzliwość-troskliwość	16.5495495	14.8888889
życzliwość-niezawodność	16.7162162	14.4611111
pokora	12.8693694	9.21111111
przystosowanie do ludzi	13.0225225	8.25
przystosowanie do reguł	14.2522523	11.0444444
tradycja	13.481982	9.28333333

do tego skupienia najbardziej ceniły wartości: kierowanie sobą w myśleniu, uniwersalizm ekologiczny, uniwersalizm społeczny, uniwersalizm-tolerancja, życzliwość-troskliwość, życzliwość-niezawodność, pokora, przystosowanie do ludzi i reguł, tradycja, bezpieczeństwo społeczne i osobiste oraz prestiż. Ta grupa kobiet ceniła zatem głównie wartości należące do wymiaru *przekraczanie siebie* (życzliwość, uniwersalizm) oraz *zachowawczość* (przystosowanie, tradycja, bezpieczeństwo), a zatem do wartości *skoncentrowanych na innych ludziach*.

Skupienie to jest bardzo podobne w zakresie cech osobowości oraz wartości do skupienia pierwszego wyłonionego w pierwszej analizie (por. rysunek 2).

Do skupienia drugiego algorytmy zaklasyfikowały 180 kobiet, co stanowi 45% badanej próby. Matki kobiet należących do tego skupienia starały się rozwinąć u córek głównie metacechy Plastyczności (Beta-Plus) oraz Powściągliwości (Delta-Plus), a równocześnie nie dopuścić do rozwinięcia metacechy, jaką jest Poszukiwanie wrażeń (Delta-Minus). Córki jako osoby dorosłe miały rozwiniętą metacechę Plastyczności (Beta-Plus) na poziomie umiarkowanym. Grupa ta charakteryzowała się równocześnie wyższym Rozhamowaniem (Alfa-Minus) i Poszukiwaniem wrażeń (Delta-Minus) niż kobiety należące do skupienia pierwszego (tabela 4). Kobiety należące do tego skupienia ceniły wyżej niż kobiety należące do skupienia pierwszego wartości jak: osiągnięcia, hedonizm, stymulacja, kierowanie sobą w działaniu oraz władza nad zasobami i nad ludźmi. Jest to skupienie bardzo podobne do skupienia drugiego wyłonionego na całej badanej próbie (por. rysunek 2).

Ostatnią analizę wykonano dla współwystępowania cech rozwijanych w córkach przez ojców, cech osobowości oraz systemu wartości dorosłych córek.

Analiza skupień ponownie wyłoniła dwa skupienia (rysunek 4). Do skupienia pierwszego algorytmy zaklasyfikowały 231 kobiet, co stanowi 57% badanej próby (tabela 5). Ojcowie kobiet należących do tego skupienia u swoich córek starali się rozwinąć na wyższym poziomie niż ojcowie córek należących do skupienia drugiego cechy Stabilności (Alfa-Plus) i Powściągliwości (Delta-Plus). Wyniki ujawniły, że ich córki jako dorosłe kobiety miały wyższe wyniki w Stabilności (Alfa-Plus), a także Powściągliwości (Delta-Plus) niż kobiety należące do skupienia drugiego (tabela 6). Miały również niższe wyniki w Rozhamowaniu (Alfa-Minus) i Poszukiwaniu wrażeń (Delta-Minus) niż kobiety należące do skupienia drugiego. Miały za to zdecydowanie wyż-

Tabela 4. Wyniki ANOVA dla skupień w analizie celów wychowawczych matek oraz cech osobowości i systemu wartości ich dorosłych córek

	Międzzgrupowa zmienność	df	Wewnątrzgrupowa zmienność	df	F	Wartość p	η^2	Interpretacja η^2
Stabilność	4.882	1	381.42	400	5.1202	0.024185	0.013	mała
Plastyczność	1.844	1	96.21	400	7.6652	0.005891	0.019	mała
Powściągliwość	8.082	1	378.23	400	8.5468	0.003658	0.021	mała
Integracja	0.211	1	108.30	400	0.7801	0.377628	0.002	b. mała
Rozhamowanie	4.255	1	341.51	400	4.9844	0.026130	0.012	mała
Pasywność	0.468	1	124.11	400	1.5085	0.220098	0.004	b. mała
Poszukiwanie wrażeń	5.036	1	306.44	400	6.5731	0.010718	0.016	mała
Dysharmonia	0.132	1	184.01	400	0.2877	0.592020	0.001	b. mała
Stabilność córek	1250.290	1	6291.76	400	79.4875	0.000000	0.166	duża
Plastyczność córek	610.643	1	15091.00	400	16.1856	0.000069	0.039	mała
Powściągliwość córek	2974.357	1	10248.71	400	116.0871	0.000000	0.225	duża
Integracja córek	156.776	1	11081.25	400	5.6591	0.017833	0.014	mała
Rozhamowanie córek	969.194	1	13989.09	400	27.7129	0.000000	0.065	średnia
Pasywność córek	1538.932	1	11399.84	400	53.9983	0.000000	0.119	średnia
Poszukiwanie wrażeń córek	1287.940	1	11741.50	400	43.8765	0.000000	0.099	średnia
Dysharmonia córek	30.448	1	21135.13	400	0.5763	0.448230	0.001	b. mała
osiągnięcia	72.403	1	3776.96	400	7.6679	0.005883	0.019	mała
hedonizm	59.901	1	3147.96	400	7.6114	0.006066	0.019	mała
stymulacja	199.623	1	4931.25	400	16.1925	0.000068	0.039	mała

Tabela 4 (cd.)

	Międgrupowa zmienność	df	Wewnątrzgrupowa zmienność	df	F	Wartość p	η^2	Interpretacja η^2
kierowanie sobą w działaniu	64.529	1	2395.99	400	10.7728	0.001121	0.026	mała
kierowanie sobą w myśleniu	267.971	1	3172.49	400	33.7869	0.000000	0.078	średnia
uniwersalizm tolerancja	267.971	1	3172.49	400	33.7869	0.000000	0.078	średnia
uniwersalizm ekologiczny	298.910	1	5382.73	400	22.2125	0.000003	0.053	mała
uniwersalizm społeczny	689.698	1	2530.17	400	109.0360	0.000000	0.214	duża
życzliwość-troskliwość	274.133	1	1434.73	400	76.4276	0.000000	0.160	duża
życzliwość-niezawodność	505.514	1	1623.85	400	124.5223	0.000000	0.237	duża
pokora	1330.296	1	2665.19	400	199.6549	0.000000	0.333	duża
przystosowanie do ludzi	2264.099	1	4578.64	400	197.7967	0.000000	0.331	duża
przystosowanie do reguł	1022.860	1	2519.52	400	162.3897	0.000000	0.289	duża
tradycja	1752.340	1	4829.98	400	145.1220	0.000000	0.266	duża
bezpieczeństwo społeczne	444.090	1	4156.40	400	42.7380	0.000000	0.097	średnia
bezpieczeństwo osobiste	396.717	1	2405.62	400	65.9649	0.000000	0.142	duża
prestż	245.759	1	3033.92	400	32.4015	0.000000	0.075	średnia
władza nad zasobami	470.141	1	4790.44	400	39.2566	0.000000	0.089	średnia
władza nad ludźmi	470.141	1	4790.44	400	39.2566	0.000000	0.089	średnia

Źródło: opracowanie własne.

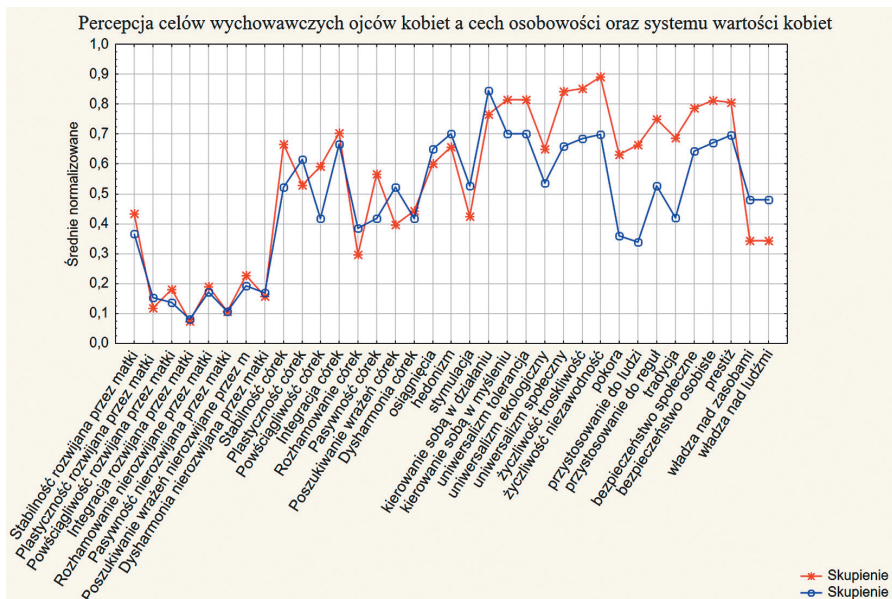
Tabela 5. Średnie skupień, liczba przypadków należących do skupień i procent przypadków należących do skupień w analizie percepcji celów wychowawczych ojców oraz cech osobowych i systemu wartości ich dorosłych córek

	Skupienie 1	Skupienie 2
Stabilność rozwijana przez ojców	1.2987013	1.0994152
Plastyczność rozwijana przez ojców	0.354978355	0.461988304
Powściągliwość rozwijana przez ojców	0.727272727	0.549707602
Integracja rozwijana przez ojców	0.147186147	0.16374269
Rozhamowanie nierozwijane przez ojców	0.757575758	0.69005848
Pasywność nierozwijana przez ojców	0.32034632	0.321637427
Poszukiwanie wrażeń nierozwijane przez ojców	0.67965368	0.578947368
Dysharmonia nierozwijana przez ojców	0.471861472	0.50877193
Stabilność córek	36.3116883	32.6081871
Plastyczność córek	30.8961039	33.4210526
Powściągliwość córek	30.9437229	25.3391813
Integracja córek	36.1125541	34.9707602
Rozhamowanie córek	19.1168831	22.0760234
Pasywność córek	24.8398268	20.7251462
Poszukiwanie wrażeń córek	21.5194805	25.1461988
Dysharmonia córek	23.6017316	22.8011696
osiągnięcia	12.4285714	13.0818713
hedonizm	13.1948052	13.8187135
stymulacja	9.37229437	10.8888889
kierowanie sobą w działaniu	15.2034632	16.1345029
kierowanie sobą w myśleniu	15.2077922	13.5204678
uniwersalizm-tolerancja	15.2077922	13.5204678
uniwersalizm ekologiczny	12.7532468	11.0526316
uniwersalizm społeczny	15.6190476	12.8947368
życzliwość-troskliwość	16.5238095	14.8362573
życzliwość-niezawodność	16.6796537	14.3918129
pokora	12.8484848	9.04678363
przystosowanie do ludzi	12.965368	8.07602339
przystosowanie do reguł	14.2294372	10.9064327
tradycja	13.2987013	9.30994152

Tabela 5 (cd.)

	Skupienie 1	Skupienie 2
bezpieczeństwo społeczne	15.021645	13
bezpieczeństwo osobiste	15.3636364	13.380117
prestż	15.0822511	13.4561404
władza nad zasobami	8.16450216	10.2046784
władza nad ludźmi	8.16450216	10.2046784
liczba przypadków	231	171
Procent (%)	57.4626866	42.5373134

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 4. Wyniki analizy skupień dla percepcji celów wychowawczych ojców oraz cech osobowości i systemu wartości ich dorosłych córek

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Wyniki ANOVA dla skupień w analizie celów wychowawczych ojców oraz cech osobowości i systemu wartości ich dorosłych córek

	Międzygrupowa zmiennosc	df	Wewnątrzgru- powa zmiennosc	df	F	Wartosc p	η^2	Interpreta- cja η^2
Stabilnosc	3.902	1	395.70	400	3.9448	0.047697	0.010	mała
Plastycznosc	1.125	1	181.39	400	2.4812	0.116003	0.006	b. mała
Powsciagalnosc	3.098	1	370.15	400	3.3480	0.068031	0.008	b. mała
Integracja	0.027	1	60.41	400	0.1783	0.673024	0.001	b. mała
Rozhamowanie	0.448	1	267.00	400	0.6711	0.413168	0.002	b. mała
Pasywnosc	0.000	1	129.60	400	0.0005	0.982073	0	b. mała
Poszukiwanie wzrazen	0.997	1	257.98	400	1.5452	0.214580	0.004	b. mała
Dysharmonia	0.134	1	162.30	400	0.3299	0.566028	0.001	b. mała
Stabilnosc cerek	1347.743	1	6194.31	400	87.0311	0.000000	0.179	duza
Plastycznosc cerek	626.451	1	15075.19	400	16.6220	0.000055	0.040	mała
Powsciagalnosc cerek	3086.471	1	10136.60	400	121.7952	0.000000	0.233	duza
Integracja cerek	128.102	1	11109.93	400	4.6122	0.032346	0.011	mała
Rozhamowanie cerek	860.425	1	14097.86	400	24.4129	0.000001	0.058	mała
Pasywnosc cerek	1663.621	1	11275.16	400	59.0190	0.000000	0.130	duza
Poszukiwanie wzrazen cerek	1292.438	1	11737.01	400	44.0466	0.000000	0.099	średnia
Dysharmonia cerek	62.976	1	21102.60	400	1.1937	0.275242	0.003	b. mała
osiagniecia	41.938	1	3807.43	400	4.4059	0.036441	0.011	mała
hedonizm	38.249	1	3169.61	400	4.8270	0.028590	0.012	mała
stymulacja	226.007	1	4904.87	400	18.4312	0.000022	0.044	mała

Tabela 6 (cd.)

	Międzygrupowa zmienność	df	Wewnątrzgrupowa zmienność	df	F	Wartość p	η^2	Interpretacja η^2
kierowanie sobą w działaniu	85.176	1	2375.34	400	14.3434	0.000176	0.035	mała
kierowanie sobą w myśleniu	279.756	1	3160.70	400	35.4042	0.000000	0.081	średnia
uniwersalizm tolerancja	279.756	1	3160.70	400	35.4042	0.000000	0.081	średnia
uniwersalizm ekologiczny	284.180	1	5397.46	400	21.0603	0.000006	0.050	mała
uniwersalizm społeczny	729.282	1	2490.58	400	117.1263	0.000000	0.226	duża
życzliwość-troskliwość	279.831	1	1429.03	400	78.3274	0.000000	0.164	duża
życzliwość-niezawodność	514.320	1	1615.04	400	127.3824	0.000000	0.242	duża
pokora	1420.162	1	2575.32	400	220.5801	0.000000	0.355	duża
przystosowanie do ludzi	2349.002	1	4493.73	400	209.0913	0.000000	0.343	duża
przystosowanie do reguł	1085.035	1	2457.34	400	176.6193	0.000000	0.306	duża
tradycja	1563.356	1	5018.96	400	124.5959	0.000000	0.238	duża
bezpieczeństwo społeczne	401.598	1	4198.89	400	38.2575	0.000000	0.087	średnia
bezpieczeństwo osobiste	386.594	1	2415.75	400	64.0123	0.000000	0.138	duża
prestż	259.826	1	3019.86	400	34.4156	0.000000	0.079	średnia
władza nad zasobami	408.994	1	4851.59	400	33.7205	0.000000	0.078	średnia
władza nad ludźmi	408.994	1	4851.59	400	33.7205	0.000000	0.078	średnia

Źródło: opracowanie własne.

sze wyniki w Pasywności (Beta-Minus). Ceniły najbardziej kierowanie sobą w myśleniu, uniwersalizm ekologiczny, społeczny, uniwersalizm-tolerancję, życzliwość-troskliwość i życzliwość-niezawodność, pokorę, przystosowanie do ludzi i reguł, tradycję, bezpieczeństwo społeczne i osobiste oraz prestiż. Jest to skupienie bardzo podobne do skupienia pierwszego w analizie pierwszej (rysunek 2) oraz drugiej (rysunek 3).

Do drugiego skupienia algorytmy zaklasyfikowały 171 kobiet, co stanowi 43% badanej próby (tabela 5). Ojcowie kobiet należących do tego skupienia nie rozwijali istotnie więcej cech osobowych niż ojcowie kobiet należących do skupienia pierwszego. Nie można wskazać jakiejś dominującej cechy, którą ci ojcowie rozwijaliby w stosunku do innych grup. Córki ojców należących do tego skupienia jako dorosłe kobiety miały wyższe wyniki w Plastyczności (Beta-Plus), a także Rozhamowaniu (Alfa-Minus) i Poszukiwaniu wrażeń (Delta-Minus). Córki tych ojców jako dorosłe kobiety ceniły następujące wartości: osiągnięcia, hedonizm, stymulacja, kierowanie sobą w działaniu, władza nad zasobami i nad ludźmi. Skupienie to jest bardzo podobne do skupienia drugiego wyłonionego w pierwszej i drugiej analizie (rysunki 2 i 3).

4. Podsumowanie i dyskusja

Wykonane analizy umożliwiły powiązanie cech osobowości dorosłych córek z ich systemem wartości oraz cechami osobowości, jakie chcieli w nich rozwijać rodzice (zarówno matki, jak i ojcowie). Wyniki ujawniły, że gdy rodzice starali się rozwinąć u swoich córek cechę Stabilności (Alfa-Plus) oraz nie dopuścić do rozwoju Rozhamowania (Alfa-Minus), ich córki jako dorosłe kobiety miały cechę Stabilności (Alfa-Plus) rozwiniętą na wyższym poziomie niż kobiety, których rodzice przykładali mniejszą wagę do rozwoju tej cechy. Oznacza to, że są lepiej przystosowane społecznie, a także mają lepiej rozwiniętą zdolność odraczania nagród, motywowania się do działania i są bardziej wytrwałe. Na niższym poziomie miały również rozwiniętą niepożądaną przez rodziców metacechę Rozhamowania (Alfa-Minus). Innymi słowy, przejawiają mniej zachowań antyspołecznych, na co wskazuje większa tolerancja na frustrację czy mniejsza agresywność. To powiązanie zostało ujawnione dla cech rozwijanych zarówno przez matki kobiet, jak i ich ojców (rysunki 3 i 4).

Kobiety te miały również silniej rozwiniętą metacechę Pasywności (Beta-Minus), a także na wysokim poziomie rozwiniętą metacechę Integracji osobowości (Gamma-Plus). Oznacza to, że z jednej strony w ich zachowaniu częściej będzie występowała pewna stagnacja czy zahamowanie, ale z drugiej strony, w przeciwieństwie do kobiet z drugiego skupienia, są bardziej serdeczne, prospołeczne czy otwarte na świat. Były to więc osoby, które miały wysokie wyniki w Integracji (Gamma-Plus), Stabilności (Alfa-Plus) oraz charakteryzował je umiarkowany poziom Pasywności (Beta-Minus). Ta grupa kobiet ceniła wartości związane z *przekraczaniem siebie*: uniwersalizm i życzliwość. Pierwsza z wartości dotyczy zrozumienia, poważania i tolerancji w odniesieniu ogólnie do ludzi i przyrody. Dodatkowo dzieli się ją na szczegółowe obszary, na których może się koncentrować: dobra i równości wszystkich ludzi (uniwersalizm społeczny), ochrony przyrody (uniwersalizm ekologiczny) oraz poszanowania i zrozumienia osób innych od siebie (uniwersalizm-tolerancja). Z kolei życzliwość odnosi się do dbania o najbliższych, co może mieć dwojaki charakter: dążenia do bycia we własnej grupie taką osobą, na której zawsze można polegać (życzliwość-niezawodność), oraz troski o członków własnej grupy (życzliwość-troskliwość). Co więcej, ważne dla kobiet z tej grupy były także wartości związane z *zachowawczością*: przystosowanie, tradycja oraz bezpieczeństwo. Przystosowanie przejawia się powściągliwością w podejmowaniu działań, które mogłyby kogoś zasmucić lub zranić. Może wiązać się z podporządkowaniem zewnętrznym regułom czy prawu (przystosowanie do reguł) lub dbaniem o to, aby nikomu nie wyrządzić krzywdy (przystosowanie do ludzi). Tradycja wyraża się w szanowaniu i przestrzeganiu zwyczajów własnej kultury. Z kolei bezpieczeństwo dotyczy poczucia stabilizacji i porządku zarówno w najbliższym otoczeniu (bezpieczeństwo osobiste), jak i w społeczeństwie (bezpieczeństwo społeczne). Omówione wartości należą do szerszej grupy wartości *skoncentrowanych na innych*.

Grupę kobiet, których rodzice rozwijali głównie cechy typu Plastyczność (Beta-Plus), charakteryzował wyższy poziom Plastyczności (Beta-Plus), a także Poszukiwania wrażeń (Delta-Minus). Oznacza to, że kobiety z tej grupy w większym stopniu niż kobiety z grupy poprzedniej są otwarte na nowe doświadczenia i chętniej ich poszukują, co wiąże się też z nastawieniem na samorozwój. Z drugiej jednak strony ich działania częściej mogą być impulsywne, a w stosunku do innych – wybuchowe i dominujące. Omawiana grupa kobiet ceniła również wartości typu *otwartość na zmianę*: kierowanie sobą w dzia-

łaniu, stymulacja oraz *umacnianie siebie*: osiągnięcia, władza nad zasobami i władza nad ludźmi, a także wartość, jaką jest hedonizm. Te poważane wartości korespondują z cechami osobowości omawianej grupy kobiet, które za ważne uważają autonomię w podejmowaniu decyzji, działań czy realizacji celów, a także potrzebują doświadczać nowości i zmian w życiu. Kolejna grupa wartości dotyczy odniesienia do osobistego sukcesu, docenionego przez społeczeństwo (osiągnięcia). Wartość ta wyraża się między innymi przez dwie kolejne: kontrolę i dominację nad ludźmi oraz zasobami (materialnymi i społecznymi). Dla omawianej grupy ważne jest też doświadczanie przyjemności czy zmysłowego zaspokojenia (hedonizm).

Podsumowując, kobiety należące do pierwszego skupienia ceniły bardziej wartości dotyczące *koncentracji na innych*, natomiast kobiety należące do skupienia drugiego wartości związane z *koncentracją na sobie*.

Uzyskane wyniki potwierdzają doniesienia innych badaczy (Vecchione i in., 2011). Cechy osobowości są związane z systemem wartości. Metacecha Stabilności (Alfa-Plus) wiąże się z *przekraczaniem siebie* (uniwersalizm ekologiczny, uniwersalizm-tolerancja, uniwersalizm społeczny, życzliwość-troskliwość, życzliwość-niezawodność) i rzeczywiście związana jest słabiej z wartościami typu *umacnianie siebie* (osiągnięcia, władza nad zasobami i władza nad ludźmi). Metacecha typu Plastyczność (Beta-Plus) jest związana z wartościami typu *umacnianie siebie* oraz związana jest słabiej z wartościami *przekraczanie siebie*.

Znamienna jest również zgodność między cechami, jakie w opinii kobiet rodzice chcieli w nich rozwijać, a cechami przez nie posiadanymi. Nie można wykluczyć, że kobiety nieświadomie przypisywały rodzicom plany wychowawcze zgodne z obecnie przez nie posiadanymi cechami. Należy jednak przypuszczać, że taki projekt osobowości zapamiętały lub obecnie wyobrażają sobie, że taki projekt mieli ich rodzice, czyli posiadają taką jego uogólnioną reprezentację. Kobiety wskazują, iż cechy, których rozwojowi rodzice usiłowali zapobiec, miały niżej rozwinięte. Istnieje zatem zgodność nie tylko między celami wychowawczymi pożądanymi a cechami, które kobiety rozwinęły, ale także między celami wychowawczymi niepożądanymi a cechami, które kobiety mają rozwinięte na niższym poziomie.

Należy jeszcze raz zaznaczyć, że opisane przez kobiety cele wychowawcze rodziców są ich reprezentacją celów wychowawczych, a nie informacją na temat realnych celów wychowawczych rodziców. Nie można jednak wykluczyć,

że rodzice mogli przykładać większą wagę do rozwoju cech opisanych przez kobiety, a proces wychowawczy okazał się skuteczny. Świadome kształtowanie cech u dzieci, jeżeli jest dobrze zaplanowane, może być skuteczne, przynajmniej tak zakłada teoria (Gurycka, 1979).

Ograniczenia badania i sugestie dla przyszłych badań

Zaletą opisanych badań są analizy wykonane dla wielu zmiennych równocześnie oraz wykorzystanie zaawansowanych metod, jaką jest analiza skupień wykonana przy pomocy *algorytmów data mining*, a także *algorytmów text mining*.

Cennym wkładem badań do współczesnej nauki wydaje się również odniesienie celów wychowawczych do cech osobowości, co umożliwiło porównanie cech, jakie chcieli rozwinąć rodzice, z cechami, jakie posiadały dorosłe córki. Taka analiza była możliwa dzięki opracowanej skali do badania celów wychowawczych oraz algorytmom *text mining*, które pozwoliły na stworzenie nowej bazy danych (Elder i in., 2012; Nisbet, Elder i Miner, 2009). Odniesienie celów wychowawczych do współczesnych metacech osobowości osób dorosłych jest nowatorskim elementem badań nad projektem osobowości u dzieci.

Sporym ograniczeniem badania jest niemożność porównania wyników kobiet z wynikami mężczyzn. Nie wiemy, czy podobne wnioski dotyczące celów wychowawczych rodziców oraz ich współwystępowania z cechami osobowości i wyznawanymi wartościami można by odnieść do mężczyzn. Jesteśmy jednak dopiero w trakcie prowadzenia badań nad męską populacją. Nie oznacza to, że zaprezentowane tu wyniki są bezwartościowe. Gdyby nawet się okazało, że w populacji mężczyzn występują inne związki między celami wychowawczymi, cechami osobowości i systemem wartości (tak jak okazało się to w tych badaniach), nie umniejszałyby to wniosków z obecnych badań.

To, co może potwierdzić obecne badania, to ich replikacja (Babbie, 2007; Hair i in., 2006). W przyszłości wskazane byłoby także przeprowadzenie badań o charakterze międzynarodowym.

Badania potwierdziły, że dobór celów wychowawczych jest powiązany z kształtowaniem cech osobowości i systemem wartości dorosłych córek. To bardzo ważna sugestia dla praktyki badawczej. Cele wychowawcze nie tylko wpływają z wartości społecznych, ale wydaje się, że również je kształtują. Badania pokazały, że im większa integracja osobowości, tym bardziej kobiety ceniły sobie wartości z kręgu uniwersalizmu, życzliwości, pokory, przystosowa-

nia, tradycji i bezpieczeństwa. Im mniejsza integracja osobowości, tym bardziej przeważają takie wartości jak: osiągnięcia, hedonizm, stymulacja, kierowanie sobą oraz władza.

Bibliografia

- Babbie, E. (2007). *Badania psychologiczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bauer, P., Stennes, L., Haight, J., Bauer, P. J. i Haight, J. C. (2010). Representation of the Inner Self in Autobiography: Women's and Men's Use of Internal States Language in Personal Narratives. *Memory* 11(1), 27–41. <http://doi.org/10.1080/09658210143000443>.
- Bilsky, W. i Schwartz, S. H. (1994). Values and Personality. *European Journal of Personality*, 8, 163–181.
- Bugental, D. i Happaney, K. (2000). Parent-Child Interaction as a Power Contest. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 21(3), 267–282. [http://doi.org/DOI:10.1016/S0193-3973\(99\)00038-6](http://doi.org/DOI:10.1016/S0193-3973(99)00038-6).
- Chess, S. i Thomas, A. (1984). *Origins and Evolution of Behavior Disorders*. New York: Harvard University Press.
- Ciecuch, J. (2013). Pomiar wartości w zmodyfikowanym modelu Shaloma Schwartz. *Psychologia Społeczna*, 124(1), 22–41.
- Costa, P. T. J. i McCrae, R. (1992). Four Ways Five Factors Are Basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653–665.
- Dymara, B. (2003a). Poszukiwanie ładu umysłu i serca, czyli życie według wartości. W: B. Dymara, M. Łopatkowa, A. Murzyn i M. Pulinowa (red.), *Dziecko w świecie wartości* (s. 19–37). Kraków: Impuls.
- Dymara, B. (2003b). Wartości w uczeniu się – nauczaniu kompleksowym – kruszenie stereotypów. W: B. Dymara, M. Łopatkowa, A. Murzyn i M. Pulinowa (red.), *Dziecko w świecie wartości* (s. 189–264). Kraków: Impuls.
- Elder, J., Hill, T., Miner, G., Nisbet, B., Delen, D. i Fast, A. (2012). *Practical Text Mining and Statistical Analysis for Nono-Structured Text Data Application*. Oxford: Elsevier.
- Grusec, J. E., Goodnow, J. J. i Kuczyński, L. (2000). New Directions in Analyses of Parenting Contributions to Children's Acquisition of Values. *Child Development*, 71(1), 205–211.
- Gurycka, A. (1979). *Struktura i dynamika procesu wychowawczego*. Warszawa: PWN.

-
- Gurycka, A. (1985). *Skuteczność wychowania w świetle badań psychologicznych 1976–1979*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
 - Gurycka, A. (1990). *Błąd w wychowaniu*. Warszawa: WSiP.
 - Gurycka, A. (1994). *Reprezentacja świata w umysłach młodzieży. Geneza*. Warszawa–Olsztyn: Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
 - Hair, J., Black, W., Babin, B., Anderson, R. i Tatham, R. (2006). *Multivariate Data Analysis*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.
 - Howe, M. L. (2000). *The Fate of Early Memories: Developmental Science and the Retention of Childhood Experiences*. Washington, DC: American Psychological Association.
 - Kutter, P. (2000). *Współczesna psychoanaliza*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
 - LeVine, R. (1974). Parental Goals: A Cross-Cultural View. *Teachers College Record*, 76, 226–239.
 - LeVine, R. A. (1980). A Cross-Cultural Perspective on Parenting. W: M. D. Fantini i R. Cardenas (red.), *Parenting in a Multicultural Society* (s. 17–26). Boston, MS: Allyn & Bacon.
 - Łopatkowa, M. (2003). Pedagogika serca jako podstawa życia według wartości. W: B. Dymara, M. Łopatkowa, A. Murzyn i M. Pulinowa (red.), *Dziecko w świecie wartości* (s. 39–97). Kraków: Impuls.
 - Millon, T. i Davis, R. (1996). *Disorders of Personality: DSM-IV and Beyond*. New York, NY: John Wiley and Sons.
 - Murzyn, A. (2003). Media i świat informacji jako szansa i zagrożenie dla wartości. W: B. Dymara, M. Łopatkowa, A. Murzyn i M. Pulinowa (red.), *Dziecko w świecie wartości* (s. 161–198). Kraków: Impuls.
 - Muszyński, H. (1972). *Ideal i cele wychowania*. Warszawa: Biblioteka Nauczyciela PZWS.
 - Nisbet, R., Elder, J. i Miner, G. (2009). *Handbook of Statistical Analysis and Data Mining Applications*. Burlington, MA: Academic Press (Elsevier).
 - O’Leary, S. G. (1995). Parental Discipline Mistake. *Current Directions in Psychological Science*, 4(1), 11–13.
 - Pulinowa, M. (2003). Ziemia jako wartość w edukacji dziecka. W: B. Dymara, M. Łopatkowa, A. Murzyn i M. Pulinowa (red.), *Dziecko w świecie wartości* (s. 99–157). Kraków: Impuls.
 - Sato, H. i Kawahara, J. (2011). Selective Bias in Retrospective Self-Reports of Negative Mood States. *Anxiety, Stress & Coping*, 24(4), 359–367.

- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., Konty, M. (2012). Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 663–688. <http://doi.org/10.1037/a0029393>.
- Sherman, M. H. (1990). Family Narratives: Internal Representations of Family Relationships and Affective Themes. *Infant Mental Health Journal*, 11(2), 253–258.
- Strelau, J. (2001). Osobowość jako zespół cech. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2 (s. 525–560). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Strus, W. i Cieciuch, J. (2017). Towards a Synthesis of Personality, Temperament, Motivation, Emotion and Mental Health Models within the Circumplex of Personality Metatraits. *Journal of Research in Personality*, 66, 70–95. <http://doi.org/10.1016/j.jrp.2016.12.002>.
- Strus, W., Cieciuch, J. i Rowiński, T. (2014). The Circumplex of Personality Metatraits: A Synthesizing Model of Personality Based on the Big Five. *Review of General Psychology*, 18(4), 273–286. <http://doi.org/10.1037/gpr0000017>.
- Suizzo, M. A. (2007). Parents' Goals and Values for Children Dimensions of Independence and Interdependence. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 506–530. <http://doi.org/10.1177/0022022107302365>.
- Szymańska, A. (2017). Wykorzystanie analizy skupień metodą data mining do wykreślenia profili osób badanych w badaniach psychologicznych. *Studia Psychologiczne*, 55(1), 25–40.
- Szymańska, A. i Aranowska, E. (2016). *Błąd w wychowaniu. W stronę weryfikacji teorii Antoniny Guryckiej*. Warszawa: Liberi Libri.
- Szymańska, A. i Dobrenko, K. (2017). The Ways Parents Cope with Stress in Difficult Parenting Situations: The Structural Equation Modeling Approach. *PeerJ*, 5:e3384. <http://doi.org/DOI10.7717/peerj.3384>.
- Thomas, A. i Chess, S. (1977). *Temperament and Development*. New York: Brunner/Mazel.
- Vecchione, M., Alessandri, G., Barbaranelli, C. i Caprara, G. (2011). Higher-Order Factors of the Big Five and Basic Values: Empirical and Theoretical Relations. *British Journal of Psychology*, 102, 478–490.
- Windle, M. (1989). Temperament and Personality: An Exploratory Inter-Inventory Study of the DOTS-R, EASI-II, and EPI. *Journal of Personality Assessment*, 53(3), 487–501.
- Yik, M. S. M. i Tang, C. S. (1996). Linking Personality and Values: The Importance of a Culturally Relevant Personality Scale. *Personality and Individual Differences*, 21, 767–774.

Aneks

Zmodyfikowana Skala Rozbieżności (Szymańskiej)

INSTRUKCJA

Proszę wymienić trzy cechy, które były dla Pani/Pana ojca/matki szczególnie ważne i przykłada on/ona wysiłek, aby Pani/Pan te cechy rozwinęła/ał

Cecha pierwsza: (nazwa cechy)

Oceń ważność tej cechy dla Pani/Pana rodzica, w jakim stopniu chciał, aby Pani/Pan taka była/taki był?

-7 -6 -5 -4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4 5 6 7

(-7) zdecydowanie nie takie (7) zdecydowanie takie

Oceń, w jakim stopniu (wpisz imię dziecka) posiada Pani/Pan daną cechę?

-7 -6 -5 -4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4 5 6 7

(-7) zdecydowanie nie posiada (7) zdecydowanie posiada